

Zsidó vallás és kultúra 1

(BBN-HEB11-221, BBN-VAL11-131:4, BMA-VALD17-203.03,
BBV-202.04, BMVD-202.04)

Zsidó rítusok és zsinagógai liturgia (BBN-BIB-611)

---

8. A zsinagóga: építészete, elrendezése, berendezési tárgyai.

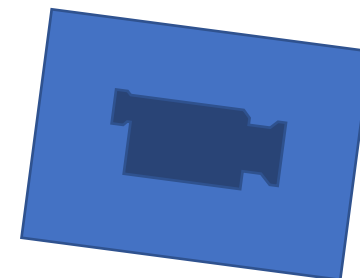
2020. 11. 05.

Biró Tamás

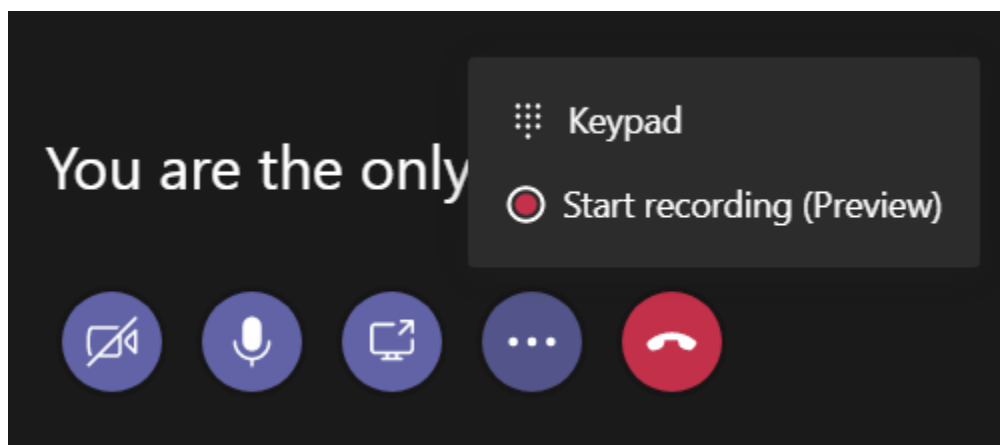
ELTE BTK Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszék, biro.tamas@btk.elte.hu

Figyelem, felvétel indul!

- Azok is meghallgathatják, akik nem tudnak részt venni a szinkron előadáson.
- Előadás visszahallgatható a vizsgára való készülés során.
- Kérem, aki nem szeretne látszódni a felvételen, az állítsa le a videóját, halkítsa le a mikrofonját. Aki nem így tesz, az beleegyezik abba, hogy felvétel készül róla.

ELTE BTK Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszék

Weboldal: <http://hebraisztika.elte.hu/site/>

- Keleti nyelvek és kultúrák alapszak, hebraisztika szakirány (BA)
- Hebraisztika MA
- Hebraisztika-judaisztika PhD
- Minorok:
  - Judaisztika diszciplináris minor
  - Hebraisztika diszciplináris minor
  - Bibliatudomány diszciplináris minor.

Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszék
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Department of Assyriology and Hebrew
Eötvös Loránd University

Judaisztikai Kutatócsoport
MTA TK Kisebbségkutató Intézet
Centre of Jewish Studies
Center for Social Sciences, Institute for Minority Studies

1088 Budapest, Múzeum krt. 4/F | Tel.: +36 (1) 411-6749 | email: ahf@btk.elte.hu

- Nyitólap Main page
- Hírek News
- General Information
- Assziriológia Assyriology
- Hebraisztika Jewish Studies
- HebraWiki Project
- Munkatársak Faculty&Staff
- Órák Courses
- Könyvtár Library
- Kiadványok Publications
- Cikkek Articles
- Iráttár Archives
- Kutatás Ongoing research
- Hasznos linkek Links
- Volt hallgatók Alumni
- Szakdolgozatok Theses

Látogatók 2005. szept. 1. óta / Visitors since 01/sept/2005: 373217

Interjú a Lendület-pályázat nyertesével: Niederreiter Zoltánnal

Praktikus dolgok:

- A kurzus honlapja: <http://birot.web.elte.hu/courses/2020-jiddiskajt1/>
<http://birot.web.elte.hu/jiddiskajt/> *(a félév végéig)*
- Teams csoport: *Course 2020/21/1 BBN-HEB11-221 01 - Zsidó vallás és kultúra 1.*
- Biró Tamás: biro.tamas@btk.elte.hu
- Fogadóóra: *emailés egyeztetés alapján*
- Pótóra, ha sok óra elmaradna.

A kurzus honlapja:

<http://birot.web.elte.hu/courses/2020-jiddiskajt1/>

- Prezentációk
- Hasznos linkek

Folyamatosan bővül

Tippeket köszönettel fogadok

The screenshot shows a web browser window with the URL <http://birot.web.elte.hu/courses/2020-jiddiskajt1/>. The page title is "Zsidó vallás és kultúra 1" with the subtitle "[Jewish Religion and Culture 1]".

ELTE BTK 2020 őszi félév

Tárgykódok: BBN-HEB11-221, BBN-VAL11-131:4, BBN-BIB-611, BBV-202.04; BMVD-202.04.

Oktató: Biró Tamás

Időpont és helyszín: csütörtök, 12:00–13:30, online
(Teams, a csoport neve: Course 2020/21/1 BBN-HEB11-221 01 - Zsidó vallás és kultúra 1.)

Kurzusleírás

Előzetes szillabusz.

Szeptember 10.: 1. Bevezetés. Mi a zsidóság? Hogyan írható le?
Prezentáció 1.

Hasznos linkek, források

Hayim Halevy Donin, *Zsidónak lenni* c. könyve [online](#) a Chabad-Lubavics oldalán.

Hahn István, *Zsidó ünnepek és népszokások* (reprint: Budapest: Neumann, 2005) [online](#) a Magyar Elektronikus Könyvtár oldalán.

Ujvari Péter (szerk.), *Magyar zsidó lexikon* (Budapest, 1929) [online](#) a Magyar Elektronikus Könyvtár oldalán.

Teams csoport

Course 2020/21/1 BBN-HEB11-221 01 - Zsidó vallás és kultúra 1.

- Csatornák
- Fájlok
- Feladatok,
jegyek

The screenshot shows a Microsoft Teams chat window for a course group. The interface includes a search bar at the top, a navigation pane on the left with icons for Activity, Chat, Teams, Assignments, Calls, and Files, and a main chat area. The chat area displays a conversation in the 'General' channel. The chat history shows a message from Vadas Réka asking if everyone is present, followed by a reply from Baranyi Janka. A meeting ended notification is also visible. Below the chat, there is an assignment titled 'Források kategorizálása' due on September 16. At the bottom, there are notifications for team members being added to the group.

Folyamatosan bővül

Tippeket köszönettel fogadok

- 1. Látják-e a saját eredményüket,
látják-e a hibáikat?*
- 2. Ha kérdésük van egy hibával
kapcsolatban, bátran keressenek!*

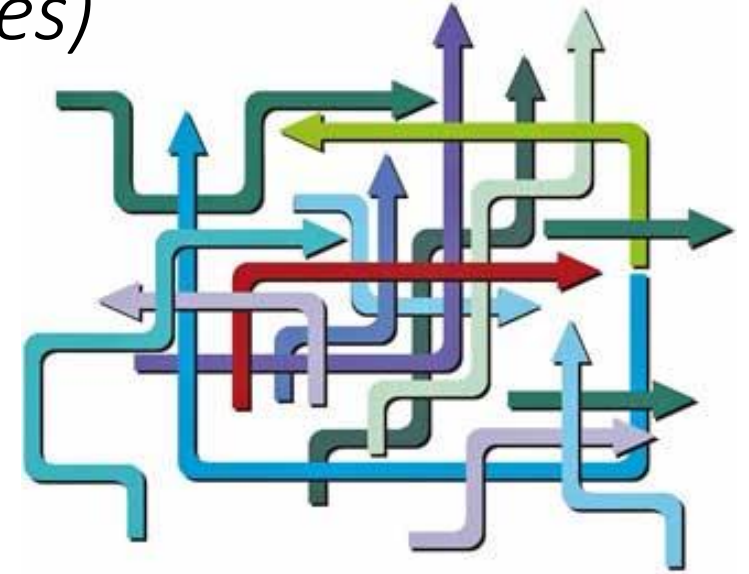
Visszajelzés (és néhány kiegészítés)
a beadandóval kapcsolatban

Kérdések az eddigiekkel kapcsolatban?

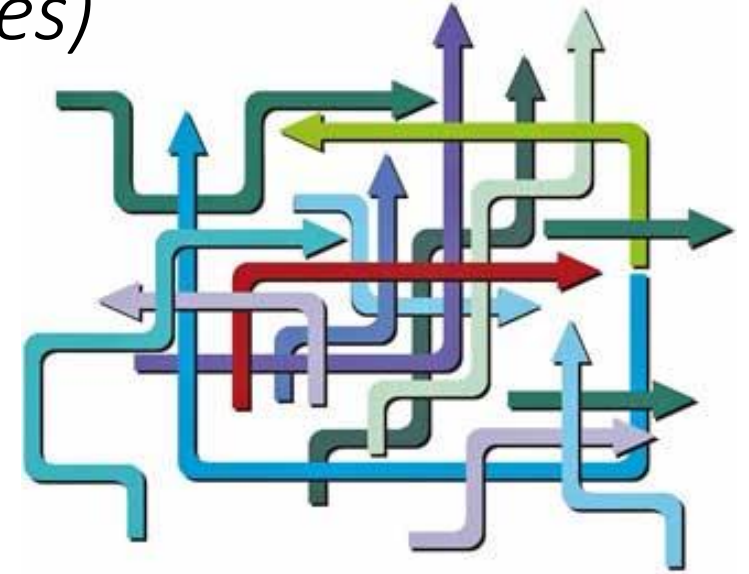
A vallás mint rendszer *(ismétlés)*

- A vallás, mint „komplex rendszer”: pl.
  - Történeti *narratívák* (pl. mítoszok) és a *világkép* elemei (például istenek, démonok...) adják egyes *rítusok* „értelmét”, magyarázatát.
  - Etikai **normák** és vallási **törvények** eredetéről szóló *narratívák*.
  - **Szagrális tárgyak** *rítusok*ban betöltött szerepe.
  - **Szagrális művészetek** a mitológiai *narratívák*ból veszik a tárgyukat.
  - *A vallási specialisták* (papok, sámánok, stb.) beavatási *rítusai*.
  - *A vallási specialisták*, mint a **normák** és vallási **törvények** szakemberei.

A vallás mint rendszer *(ismétlés)*

- A vallás, mint „komplex rendszer”: pl.
  - Történeti *narratívák* (pl. mítoszok) és a *világkép* elemei (például istenek, démonok...) adják egyes *rítusok* „értelmét”, magyarázatát.
  - Etikai **normák** és vallási **törvények** eredetéről szóló *narratívák*.
  - **Szagrális tárgyak** *rítusok*ban betöltött szerepe.
  - **Szagrális művészetek** a mitológiai *narratívák*ból veszik a tárgyukat.
  - *A vallási specialisták* (papok, sámánok, stb.) beavatási *rítusai*.
  - *A vallási specialisták*, mint a **normák** és vallási **törvények** szakemberei.

Tanakh / Biblia

A Héber Biblia részei, a Tóra könyvei

*Elnézést azoktól, akik
számára ez magától
értetődő, vagy más
órákon is tanulták!*

Héber Biblia = Tanakh

- Tóra

Pentateukhosz, Pentateuchus ('öt könyv')

Mózes öt könyve

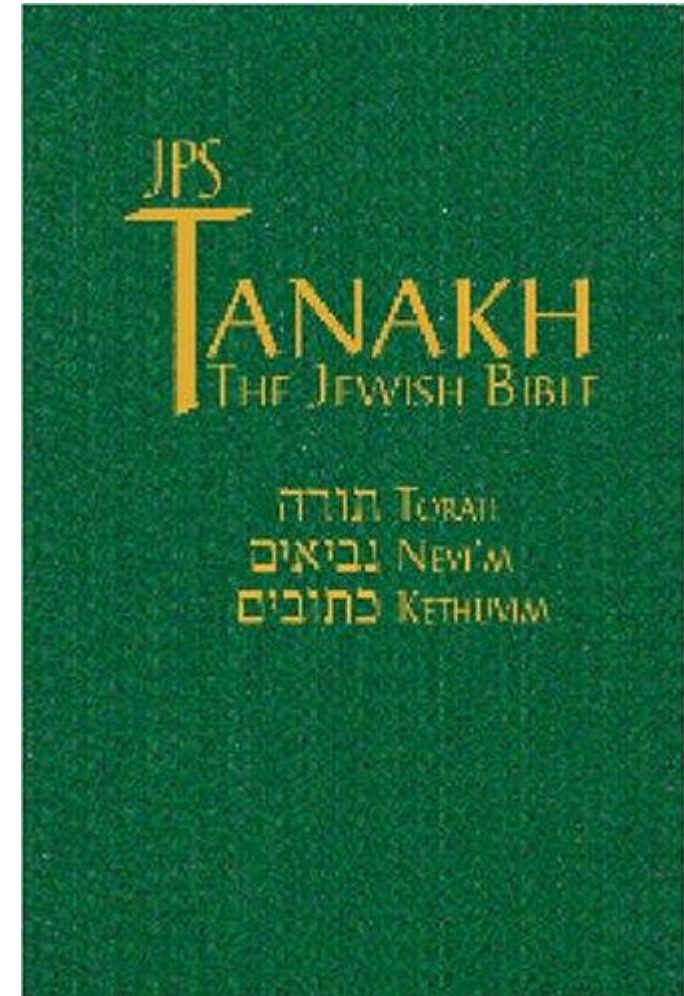
- Neviim

- Neviim risonim ('korai/első próféták')

- Neviim ahronim ('kései próféták')

- Ketuvim

Hagiographa, Szentiratok

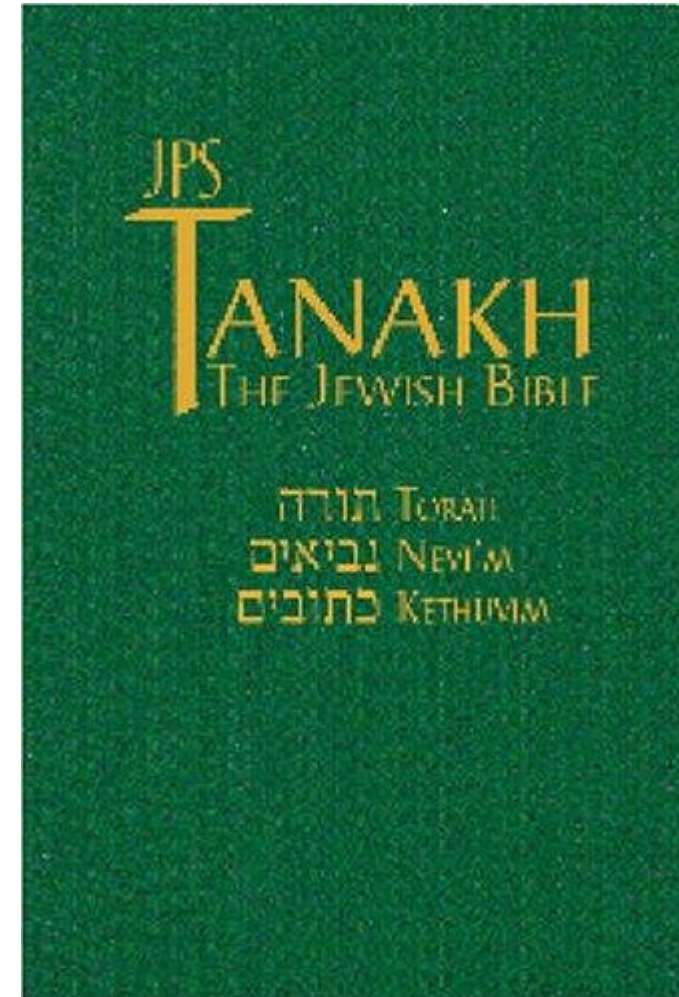

A Tóra könyveinek a neve

1Mózes	Teremtés könyve	<i>Genesis</i>	B ^e resit	בְּרֵאשִׁית
2Mózes	Kivonulás könyve	<i>Exodus</i>	S ^e mot	שְׁמוֹת
3Mózes	Leviták könyve	<i>Leviticus</i>	Vajikra	וַיִּקְרָא
4Mózes	Számok könyve	<i>Numeri</i>	Bamidbar	בְּמִדְבָּר
5Mózes	Második törvénykönyv	<i>Deuteronomium</i>	D ^e varim	דְּבָרִים

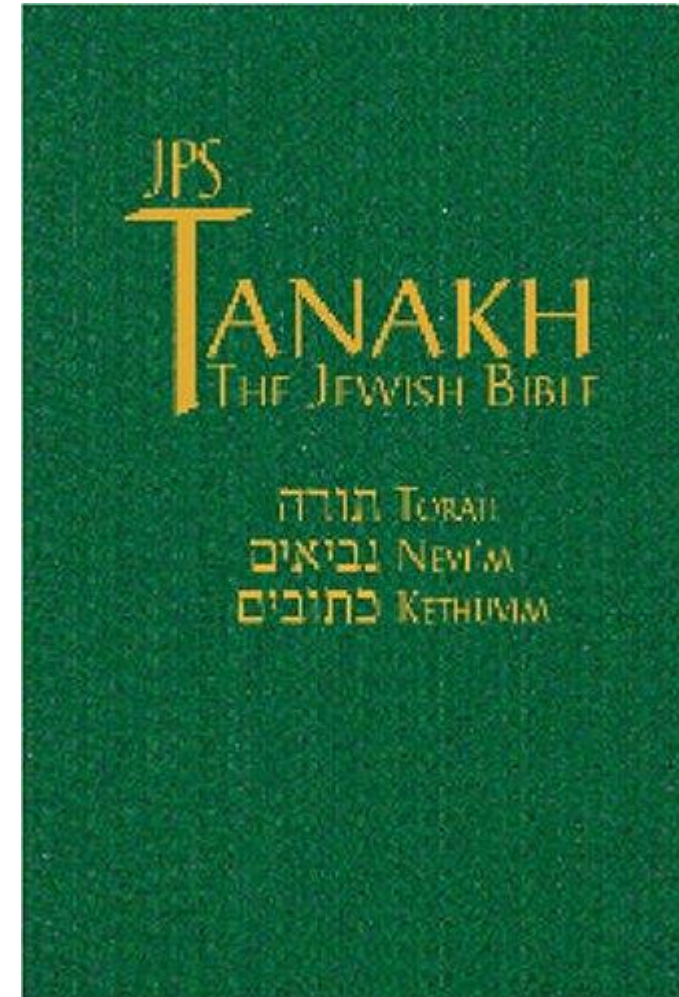
Héber Biblia = Tanakh

- Tóra
- Neviim
  - Neviim risonim ('korai/első próféták')
= történeti könyvek (kivéve *1-2 Krónikák*)
Jozsué, Bírák, 1-2 Sámuel, 1-2 Királyok
  - Neviim ahronim ('kései próféták')
Jesája (Izajás, Ézsaiás), Jeremiás, Ezékiel
és a 12 kispróféta könyvei
- Ketuvim (*Hagiographa, Szentiratok*)

Héber Biblia = Tanakh

- Tóra
- Neviim
- Ketuvim (*Hagiographa, Szentiratok*)
  - ❑ Zsoltárok,
Jób,
Példabeszédek (*Mislé*)
  - ❑ 5 tekercs (ld. következő diát)
*Rut*¹, *Énekek éneke*, *Prédikátor*, *Siralma*k, *Eszter*²
  - ❑ *Dániel*¹
Ezra (*Ezdrás*) – *Nehemia* (*Nehemiás*)²
*1-2 Krónikák*²

- (1) Zsidó kontextusban nem a próféták között!
(2) Zsidó kontextusban nem a történeti könyvek közt!

Az öt megilla (tekercs) és kapcsolatuk az ünnepekkel

- *Énekek éneke* pészah
- *Rut* savuot
- *Siralmak* (איכה *Ékha*) tisa be-av
- *Prédikátor* (Qohelet, קהלת) szukkot
- *Eszter* purim

Megilla: egyetlen oldaláról felcsavart tekercs.

Díszített Eszter-tekercs

Nők és a parancsolatok

A hagyományos vallási rendszerben „csökkentetten jogképes” személyek

Ha nem (teljesen) jogképes, nem is kötelezett (bizonyos) micvákra.

- Kiskorúak:
lányok 12, fiúk 13 éves korig. De micvagyakorlás nevelési célzattal.
- Rabszolgák: „héber rabszolgák” vs. „kánaánita rabszolgák”
- „Siketnémák és bolondok”
- Nők

Aki nem kötelezett egy micvára...

Vajon ...

- ... ha valaki nem kötelezett egy parancsolat teljesítésére, akkor attól még teljesítheti azt? Szabad neki, vagy meg van neki tiltva?
- ... a parancsolat teljesítésének számít, ha valaki úgy cselekszi meg a micvát, hogy az rá nem vonatkozik?
- ... mi ér többet: ha valaki azért cselekszi meg a parancsolatot, mert arra kötelezve van, vagy ha önkéntes döntésként cselekszi azt meg?

Például: *Nőknek tilos tfillint rakniuk? Szabad, de nem ér semmit? Szabad, és vallási érdem?*

Aki nem kötelezett egy micvára...

Vajon ...

- ... ha valaki nem kötelezett egy parancsolat teljesítésére, akkor attól még teljesítheti azt? Szabad neki, vagy meg van neki tiltva?
- ... a parancsolat teljesítésének számít, ha valaki úgy cselekszi meg a micvát, hogy az rá nem vonatkozik?
- ... mi ér többet: ha valaki azért cselekszi meg a parancsolatot, mert arra kötelezve van, vagy ha önkéntes döntésként cselekszi azt meg?

Szemponatok: a hagyományos rabbinikus zsidóság szerint (1) *parancsolat teljesítése azért érdem, mert Isten szándékát teljesítjük*; (2) *a bevett gyakorlat (minhág) kvázi törvényként kötelez, megváltoztatása nehéz (indoklást igényel)*; (3) *egyéni érzések ritkán számítanak.*

Például: *Nőknek tilos tfillint rakniuk? Szabad, de nem ér semmit? Szabad, és vallási érdem?*

A szakralis tér fogalma

A „szent idő” és a „szent tér”

- Eliade (*A szent és a profán*, 1957): a **tér** és az **idő** inhomogenitása
- Speciális idők, **amikor** „megnyilatkozik a Szent”

- **Amikor** speciálisan kell viselkedni. Avagy **amikor** speciális **élményt lehet szerezni**.

Egyszeri történelmi alkalom?
Életeseményhez köthető?
Naptári ciklushoz köthető?

A szent idő, mint a rítus **elkülönített** időpontja → ünnepek, stb.
amikor speciálisan kell viselkedni.

- Teofánia a mitológiában/narratívában:

pl. Exod 19, 10. Az Úr pedig monda Mózesnek: Eredj el a néphez és **szenteld** meg őket **ma**, meg **holnap** és hogy mossák ki az ő ruháikat;
11. És legyenek készek harmadnapra; mert **harmadnapon** leszáll az Úr az egész nép szeme láttára a Sinai hegyre.

elhatárolt időben
speciális élmény és
speciális viselkedés

itt &
most

- A naptárban: péntek / szombat / vasárnap; újév; ...
- A rítus időpontja: tipikusan az ünnepek. → *Ld. jövő félévben.*

A „szent idő” és a „szent tér”

- Eliade (*A szent és a profán*, 1957): a **tér** és az **idő** inhomogenitása

- Speciális terek, **ahol** „megnyilatkozik a Szent”

- **Ahol** speciálisan kell viselkedni. Avagy **ahol** speciális **élményt lehet szerezni**.

Természetes hely vagy épített hely?

A szent tér, mint a rítus **elkülönített** helyszíne → szentélyek, templomok, stb., ahol speciálisan kell viselkedni.

- Teofánia a mitológiában/narratívában:

pl. Exod 3, 4. *És látá az Úr, hogy oda méne megnézni, és szólítá őt Isten a csipkebokorból, mondván: Mózes, Mózes. Ez pedig monda: Ímhol vagyok.*

5. *És monda: Ne jöjj ide közel, oldd le a te saruidat lábaidról; mert a hely, amelyen állasz, **szent föld**.*

elhatárolt térben
speciális élmény és
speciális viselkedés

**itt &
most**

- Földrajzban: Izrael földje (Szentföld); Jeruzsálem; Himalája...
- A rítus helyszíne: szentélyek, templomok, zsinagógák; Kotel; Mekka...

Kultuszhelyek: *szempontok az elemzésükhöz*

- Templomok, zsinagógák, szentélyek, jósdák... Siratófal, Kába-kő...
- Rítusokra kijelölt szakrális helyek/terek (vö. Eliade-féle *szent tér*).
Ex. 25:8: „És készítsenek nékem **szent** hajlékot, hogy ő közöttük lakozzam.”

➤ Természetes hely (pl. egy szent hegy, pl. *Morija*)
vagy épített hely (pl. Szentély) ?

- Szükség van-e a szakrális hely felavatására?
Deszakralizálható és reszakralizálható-e?

➤ Egyedi hely (pl. *a* zsidó Szentély)
vagy tetszőlegesen ismételhető (pl. zsinagógák) ?

- Kizárólagosan ott végezhető el a kultusz, vagy máshol is?

A zsinagóga mint szakrális tér a zsidóságban

- Milyen kérdéseket tehetünk fel, hogy megértsük a *zsinagóga* fogalmát?
  - Mi a zsinagóga **meghatározása**?
    - Mitől válik egy tér zsinagógává? Megszűnhet a szakrális státusza? (Időben mettől meddig?)
    - Hol kezdődik, hol végződik térben? Például szakrális tér-e a zsinagóga előtere, udvara?
  - Mi a tér belső **struktúrája**?
    - Van-e hierarchia, „szentebb” és „kevésbé szent” tér? Tükrözi ez a vallás más aspektusát?
    - Különböző korokban, különböző irányzatokban, földrajzilag változik-e a struktúra?
  - Mi a zsinagóga (*pl. rituális, közösségi stb.*) **funkciója**?
    - Milyen tevékenységek zajlanak a szakrális térben?
    - Ezeket a tevékenységeket máshol is lehet végezni?
  - Hogy viszonyul a **hívő** a zsinagógához?
    - Mit érez a hívő, ha belép a szakrális térbe? Hogyan gondol rá?

A zsinagóga eredete, építésze

Az első / salamoni templomtól a zsinagógáig

– párhuzamok és különbségek –

- Salamoni templom leírása: *1Kir 6-8, 2Krón 2-4*
menóra, oltár, parokhet, kaporet...
- Zsinagóga „átveszi” a jeruzsálemi szentély „helyét”, i.e. 586 / i.sz. 70 után.
- Számos újkori zsinagóga mint a jeruzsálemi szentély mása (ld. a következő diát).
- Elnevezések: zsinagóga / sul / stibl / templom / synagoge /
bét kneszet ('gyülekezés háza') / *bét tefila* (imaház) / *bét midrás* (tanház)
- Kohén/kohanita, levita, jisrael. Düchenolás = kohanita áldás.

Építészet: a zsinagógák mint szentélyek

A jeruzsálemi szentély és az amszterdami portugál zsinagóga (1675)

Építészet: a zsinagógák mint szentélyek

A Dohány utcai zsinagóga (1859)

„És készítetek számomra szentélyt,
hogy közöttük lakozzam” (Exod 25,8)

újpesti zsinagóga

Talmudi források

- Rabbi Simon ben Jochaj mondta: Nézd, milyen kedveltek Izrael (fiai) Isten előtt: bárhova is száműzettek, a *sekhina* (isteni jelenlét) velük van. (...) Babilóniába száműzettek, és a *sekhina* velük van. (...)

Babilóniában hol? Abaje azt mondta: Hucal zsinagógájában és a nehárdeai (...) zsinagógában.

Kis szentély lesznek a számukra [azokban az országokban, ahova elmennek] (Ezékiel 11,16) – Rabbi Jichak mondta: Ez a [vers a] babilóniai zsinagógákra és tanházakra vonatkozik. És Rabbi Elazar azt mondta: ez a vers mesterünknek [Ravnak] a házára vonatkozik. (Babilóniai Talmud, *Megila* 29a)

- Rés Lákis mondta: Akinek van zsinagóga a városában, de nem jár oda imádkozni, azt rossz szomszédnak nevezik. (bTalmud *Berakhot* 8a)

Maimonides (r. Mose ben Maimon, Rambam):

Misne Tora

(törvénygyűjtemény, 12. század)

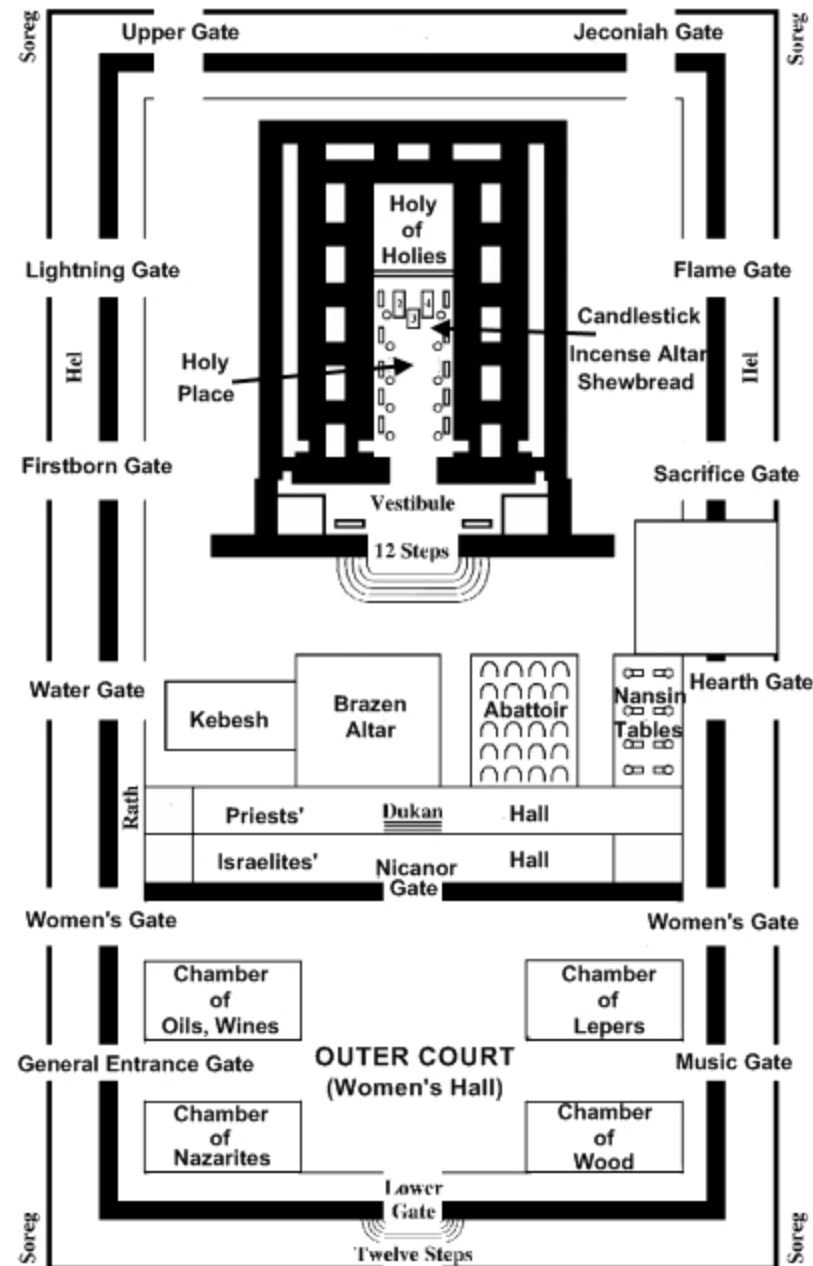
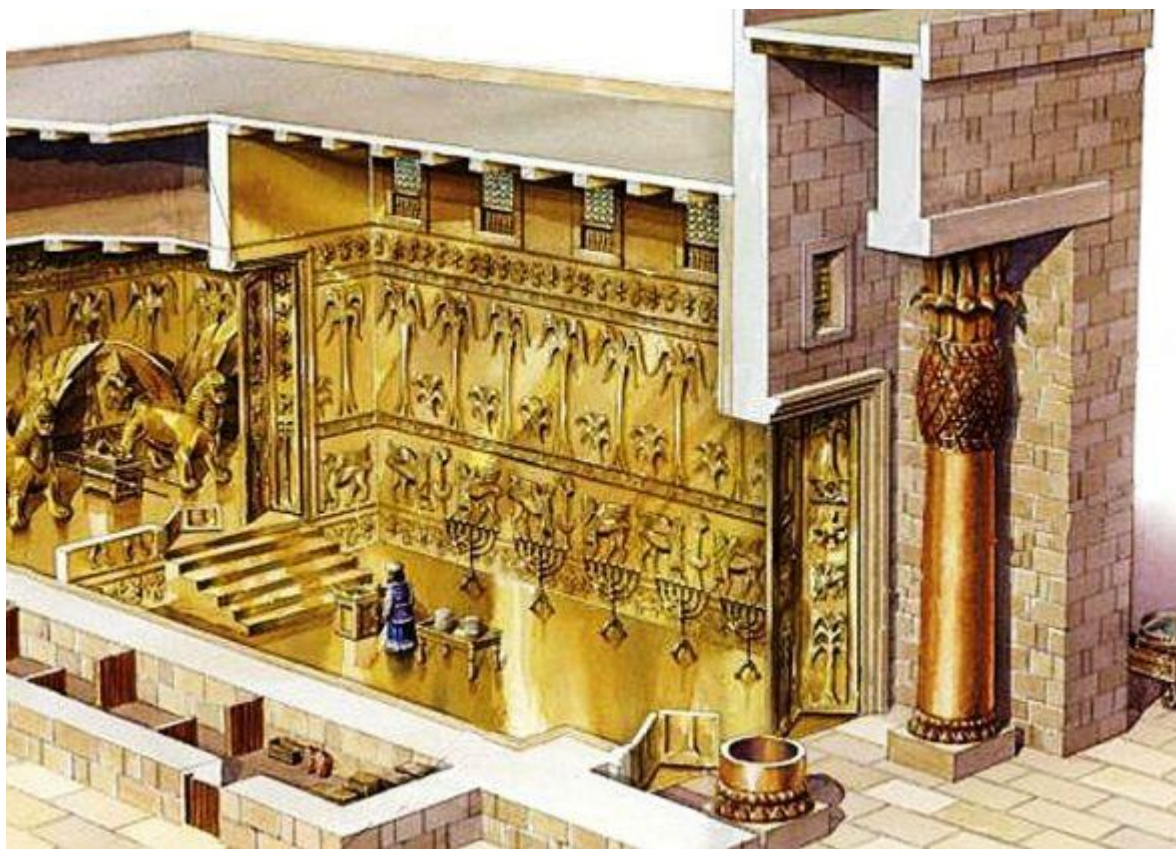
- Minden település, ahol lakik tíz zsidó, köteles előkészíteni egy helyet, ahol összegyűlnek imádkozni minden imaidőben – ezt nevezik *bet kneszet*-nek. A város lakói kényszeríthetik egymást a zsinagóga építésére és hogy vegyenek maguknak egy tekercs Tórát, *Neviimet* és *Ktuvimot*. (*Ima szabályai [Hilkhot Tefila]* 11:1)

JÖVŐ HÉTEN

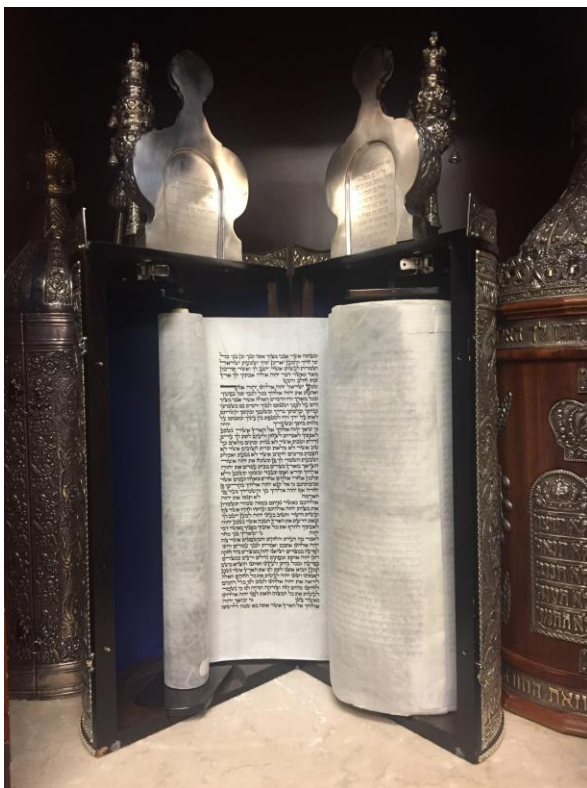
A zsinagóga belső elrendezése

A jeruzsálemi szentély belseje

A zsinagóga belső tere és berendezési tárgyai

- ablak
- aron ha-kodesh (tóraszekrény)
- mizrah (keleti fal)
- mizrah-tábla
- szefer Tora (tóratekercs)
- parokhet (függöny)
/ kaporet (drapéria)
- ner tamid (örökmécses)
- amud
- sivviti-tábla
- ülőhelyek
- bima (dobogó)
- ezrat nasim (női karzat), mehica
- menóra
- kijor (kézmosó)
- kupa (persely)
- hüpe (huppa / esküvői baldachin)
– udvaron

A tóratekercs

A tóratekercs: *széfer-tora* סֵפֶר תּוֹרָה

- Széfer (סֵפֶר): két rúd ↔ megilla (מְגִלָּה): egy rúd (ld. a korábbi dián)

- Pergamen (קְלָף *k'laf*) + éc hajim ('életfa': két farúd, melyre feltekerik)

- Tóra-mutató / jad ('kéz')

Tóramutató a Magyar Zsidó Múzeum gyűjteményéből:

<http://collections.milev.hu/exhibits/show/milev100/8>

A tóratekercs: *széfer-tora* סֵפֶר תּוֹרָה

- A Tóra felemelése (*hagbaha*), feltekeréselése (*gelila*) és felöltöztetése

משה ברא יצא נלד אמת נעט ובעל געזען, ג' אדר תר"ע ל' פ' יגדל בהרה-וילהופה ולמעשים טובים יברכ' יי וישמרך וישם לך שלום. אמר.
Wille-Marcel Joseph got. c. 1911. Antwerp. Belgium.

A tóratekercs: *széfer-tora* סֵפֶר תוֹרָה

- A Tóra felemelése, összekötözése és felöltöztetése
- *Gartel / Wimpel*: szalag
- *Mantel*: köpeny

A tóratekercs: *széfer-tora* סֵפֶר תּוֹרָה

- A Tóra felöltöztetésének lépései
(vö. a főpap ruházatával)

1. Mantel / köpeny

2. Jad / mutató

3. Vért vagy pajzs

4. a. Korona

b. Rimon

(‘granatalma’)

2. *jad / tóramutató*

3. *tóravért / -pajzs*

4. *rimonpár*

4. *korona*

A tóratekercs: *széfer-tora* סֵפֶר תּוֹרָה

- Javasolt irodalom: Buda Zsófia, „Zsidó iparművészet – liturgikus tárgyak”, in: Dezső Tamas (szerk.), *Ókori és keleti művészet* (ELTE digitalis jegyzet, 2006), http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Okor-kelet/Okori.es.keleti.muveszet/index.asp_id=589.html.
- Tórákorona, rimonpár, tóravért és tóramutatók a Magyar Zsidó Múzeumból.

A tóratekercs: *széfer-tora* סֵפֶר תּוֹרָה

- Javasolt irodalom: Buda Zsófia, „Zsidó iparművészet – textilek”, in: Dezső Tamas (szerk.), *Ókori és keleti művészet* (ELTE digitalis jegyzet, 2006), http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Okor-kelet/Okori.es.keleti.muveszet/index.asp_id=580.html.
- Parokhet, kapporet, Wimpel és Mantel (tóraköpeny) a Magyar Zsidó Múzeumból.

JÖVŐ HÉTEN

A tóraszekrény

JÖVŐ HÉTEN

Szimbólumok a zsinagógában

Feladat a következő hétre

Feladat a következő hétre

- Holnap reggelig felkerül a Teamsbe.
- Max. 10 pont = a félév végi jegy 5%-a.
- Leadás a Teamsen belül.
- Határidő: november 11., szerda éjfél (23:59).

Viszlát jövő csütörtökön!